

Аліна В. Височина, Ярина В. Самусевич, Володимир С. Тихенко
**ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ
ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ФІНАНСОВИЙ
ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ**

У статті розглянуто основні завдання, поставлені перед Україною в рамках забезпечення сталого екологічного розвитку. Проаналізовано прогрес України в досягненні відповідних цільових орієнтирів. Проаналізовано вітчизняну систему податкових механізмів управління природоохоронною діяльністю та запропоновано нові інструменти податково-го стимулювання еко-орієнтованого розвитку. Охарактеризовано напрямки позитивного впливу стимулювання природоохоронної діяльності на фінансовий потенціал регіону.

Ключові слова: податкові інструменти; природоохоронна діяльність; регіон; фінансовий потенціал регіону.

Рис. 1. Табл. 2. Літ. 16.

Аліна В. Высочина, Ярина В. Самусевич, Владимир С. Тихенко
**ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ УПРАВЛЕНИЯ
ПРИРОДООХРАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ НА ФИНАНСОВЫЙ
ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА**

В статье рассмотрены основные задачи, поставленные перед Украиной в рамках обеспечения устойчивого экологического развития. Проанализирован прогресс Украины в достижении соответствующих целевых ориентиров. Проанализирована отечественную систему налоговых механизмов управления природоохранной деятельностью и предложены новые инструменты налогового стимулирования эко-ориентированного развития. Охарактеризованы направления положительного влияния стимулирования природоохранной деятельности на финансовый потенциал региона.

Ключевые слова: налоговые инструменты; природоохранная деятельность; регион; финансовый потенциал региона.

Alina V. Vysochyna¹, Iaryna V. Samusevych², Volodymyr S. Tykhenko³
**THE EFFECT OF TAX TOOLS IN ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
ON REGION'S FINANCIAL POTENTIAL**

The tasks that need to be realized by Ukraine through the concept of sustainable environmental development are described and the progress of Ukraine in the achievement of the relevant targets is characterized in the article. National system of tax mechanisms of environmental management is analyzed and new tax tools of eco-oriented development stimulation are proposed. Positive effect of environmental activities stimulation on region's financial potential is determined.

Keywords: tax tools; environmental management; region; region's financial potential.

Постановка проблеми. Трансформація економічних відносин у контексті забезпечення імплементації концепції сталого розвитку передбачає концентрацію уваги на проблемі захисту навколишнього середовища через стимулювання природоохоронної діяльності, яка набуває особливої актуальності ще й тому, що Україна підтримала низку міжнародних ініціатив, зорієнтованих на сталий розвиток (Порядок денний на XXI століття (Ріо-де-Жанейро, 1992) [12], Декларація Тисячоліття ООН (2000) [7] тощо), а відповідно і взяла на себе зобов'язання щодо досягнення певних цільових орієнтирів сталого розвитку, у

¹ Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine.

² Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine.

³ Sumy State University, Ukraine.

т.ч., й екологічних. Сучасна економіко-політична ситуація в Україні обумовила зміщення акцентів та відволікання уваги від природоохоронних заходів, що супроводжується скороченням обсягів прямого фінансування на загальнонаціональному та регіональному рівнях, відтак підкреслюючи необхідність пошуку інструментів опосередкованого впливу, які б призвели до активізації екологічних ініціатив, головними з яких є економічні механізми, найбільш дієвими серед яких є податкові. Крім того, важливого значення для заохочення природоохоронної діяльності набуває визначення її позитивного впливу на фінансовий потенціал регіону, що, у свою чергу, може стати як для окремих економічних суб'єктів, так і для органів місцевого самоврядування додатковим тригером екологізації економічних процесів. Усе зазначене вище обумовлює важливість, теоретичну та практичну значимість, а також актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою активізації природоохоронної діяльності займалися такі науковці як О.Ф. Балацький [2], С.А. Войтович [5], Т.П. Галушкіна [6], І.Б. Дегтярьова [10], Л.Г. Мельник [10] та ін. Дослідженням ролі економічних, у т.ч. податкових, інструментів у стимулюванні екологічних ініціатив присвячені роботи таких науковців, як В.О. Лук'яничин [9], М.М. Петрушенко [9], Н.В. Чепурних [11] та ін. Ідентифікації впливу природоохоронної діяльності на фінансові можливості регіону присвячено недостатньо публікацій, зокрема, слід згадати таких економістів: В.Г. Боронос, І.В. Карпенко, Д.В. Леус [3]. Фрагментарність міждисциплінарних досліджень обумовлює необхідність глибшого вивчення зазначеної проблематики.

Метою дослідження є систематизація та узагальнення податкових інструментів стимулювання природоохоронної діяльності, а також ідентифікація її впливу на посилення фінансового потенціалу регіону.

Основні результати дослідження. Аналізуючи сучасний стан реалізації національних природоохоронних проєктів, варто підкреслити, що приєднавшись до Декларації Тисячоліття, Україна взяла на себе зобов'язання щодо досягнення до 2015 р. Цілей Розвитку Тисячоліття. Зокрема, відповідно до цілі 7 перед Україною поставлено наступні завдання:

– 7.А: збільшення до 2015 р. частки населення, що має доступ до централизованого водопостачання, зокрема до 90% міського населення та до 30% сільського населення;

– 7.В: стабілізація до 2020 р. викидів парникових газів на рівні нижчому 20% рівня 1990 року;

– 7.С: стабілізація до 2015 р. рівня забруднення водних об'єктів (не більше 8500 млн куб. м/рік скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти);

– 7.Д: збільшення до 2015 р. лісистості території України до 16,1% та площі природоохоронних територій, а також розширення мережі природних заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків до 3,5% від загальної площі території України і до 9,0% – загальної площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду [7].

Детальна характеристика прогресу України в досягненні визначених цільових орієнтирів представлена у табл. 1 (у графі за 2015 р. приведено значення показників, яких має бути досягнуто).

Таблиця 1. Стан реалізації цільових екологічних орієнтирів в Україні відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття*

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Індикатор 7.1. Частка населення міських поселень, яке має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості міського населення														
88	88	88	87	87	87	87	87	93,2	–	93,4	–	–	–	90
Індикатор 7.2. Частка сільського населення, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості сільського населення														
–	–	–	26	27	–	–	26	22,1	–	22,2	–	–	–	30
Індикатор 7.3. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, млн т на рік														
4,05	4,07	4,09	4,15	4,46	4,82	4,81	4,52	3,93	4,13	4,4	4,3	4,3	–	4,7
Індикатор 7.4. Обсяг шкідливих викидів у атмосферу від пересувних джерел забруднення, млн. т на рік														
1,99	2,02	2,1	2,17	2,15	2,2	2,57	2,68	2,51	2,54	2,5	2,48	2,4	–	3,2
Індикатор 7.5. Обсяг скидів зворотніх вод у поверхневі водні об'єкти, млн куб. м на рік														
10136	9613	9098	8697	8553	8484	8579	8342	7381	7817	7725	7788	7440	–	8500
Індикатор 7.6. Лісистість територій, відношення земель, вкритих лісовою рослинністю, до загальної площі території України, %														
15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6	15,7	15,7	15,9	15,9	15,9	16	16	16,1
Індикатор 7.7. Частка площі заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, % до загальної площі території України														
1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0	2,77	2,77	2,8	2,8	2,8	3,5
Індикатор 7.8. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, % до загальної площі території України														
4,2	4,5	4,5	4,57	4,65	4,73	4,95	5,04	5,4	5,7	5,9	6,05	6,08	6,15	9,0

* складено за даними [7; 8].

Отже, прогрес у досягненні 7 Цілей Розвитку Тисячоліття в Україні є доволі неоднозначним: гарантовано досягнутими можна вважати лише половину індикаторів та завдань, тобто на сьогоднішній день характерною є проблема збереження потенціалу навколишнього середовища, що потребує зовнішнього втручання у діяльність суб'єктів, які є користувачами природних ресурсів. Завдання держави у забезпеченні ефективності механізмів управління природоохоронними проектами досягається за допомогою різних методів, підходи до виокремлення яких агреговано у табл. 2.

Огляд існуючих підходів засвідчив, що найбільш часто застосовуваними в управлінні природоохоронними проектами є інструменти економічного, адміністративного та ринкового характеру. У той же час, набувають популярності заходи, спрямовані на якісну трансформацію парадигми екологічного розвитку (соціально-психологічні, організаційні, морально-етичного впливу), які характеризуються обмеженнями щодо кількісного виміру ефекту від їх застосування. Саме тому в контексті даного дослідження слід у першу чергу звернути увагу на методи економічного стимулювання реалізації природоохоронних програм, у складі яких можна виокремити фіскально-бюджетні інструменти, застосування яких забезпечує одночасне досягнення як позитивних фінансових результатів при управлінні природоохоронною діяльністю, так і довгостроковий нефінансовий ефект від покращення якості навколишнього середовища.

Таблиця 2. Узагальнення наукових підходів до класифікації методів управління природоохоронними проектами, авторське складання

Методи	Т.П. Галушкіна, Л.М. Качаровська [6]	Н.В.Чепурних та ін. [14]	Н. Пахомова та ін. [11]	В.О. Лук'янихін, М.М. Петрушенко [9]	Л.Г. Мельник, І.Б. Дегтарьова [10]	С.А. Войтович [5]
Економічні	+	+	+	+	+	+
Адміністративні					+	+
у т.ч. адміністративно-організаційні	+	+				
адміністративно-правові				+		
адміністративно-контрольні			+			
Соціально-психологічні	+			+		
Ринкові	+	+	+			+
Морально-етичного впливу і переконання			+			
Організаційні					+	+
Технологічні				+		

Поширеними інструментами фіскально-бюджетного впливу в даній сфері є екологічні податки, податкові пільги, субсидії та трансферти, спільне фінансування природоохоронних проектів державним та приватним сектором тощо. Беручи до уваги обмеженість бюджетних ресурсів держави для здійснення прямого фінансування природоохоронної діяльності, – з рис. 1 видно, що протягом останніх років спостерігається перманентне недовиконання запланованого обсягу видатків на охорону навколишнього природного середовища як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, пріоритетними мають стати саме податкові інструменти стимулювання участі приватного сектору в реалізації природоохоронних проектів.

На сучасному етапі в Україні є екологічний податок, який сплачується пропорційно обсягам викидів та скидів забруднюючих речовин у повітряне та водне середовища, а також розміщення відходів, у т.ч. радіоактивних. Стимулюючу роль даного податку відображає механізм його розподілу, який передбачає зарахування встановленої частки (33% у 2013 р. та 50% з 2014 р.) податкових надходжень до спеціального фонду Державного бюджету України зі спрямуванням даних доходів на підтримку програм екологічної модернізації підприємств [1]. Слід відмітити недостатність даних ініціатив для ефективного провадження природоохоронної діяльності: за результатами 2014 р. надходження від сплати екологічного податку склали лише 1,31% загальної суми податкових надходжень та 1,06% доходів Зведеного бюджету України, однак доходи від сплати екологічного податку на 38,7% перевищили загальну суму витрат на природоохоронну діяльність [4], що підвищує актуальність розвитку непрямих податкових інструментів.

У даному контексті дієвим напрямком вирішення поставленої проблеми стає застосування системи пільг до оподаткування діяльності суб'єктів еконо-

міки, що здійснюють участь у фінансуванні та реалізації природоохоронних проєктів, у складі яких можна запропонувати:

- зменшення фінансового результату до оподаткування податком на прибуток на суму витрат на екологічну модернізацію суб'єкта господарювання;
- «податкові канікули» зі сплати податку на додану вартість з вартості продукції, виготовленої за допомогою екологічно безпечних технологій у перший рік їх використання;
- звільнення від сплати ввізного мита імпортного обладнання та комплектуючих, призначених для екологічної модернізації виробництва;
- зменшення фінансового результату до оподаткування податком на прибуток на суму витрат, спрямованих на фінансування природоохоронних проєктів, не пов'язаних з основною діяльністю суб'єкта господарювання.

Рис. 1. Статистичні показники бюджетного фінансування охорони навколишнього природного середовища України у 2011–2015 рр., побудовано за даними [4]

Окрім того, суттєвий стимулюючий ефект для зниження рівня забруднення навколишнього середовища матиме встановлення прогресивної шкали ставки екологічного податку наступним чином:

- для обсягу викидів/скидів/відходів на рівні попереднього періоду – звичайна ставка податку (r);
- приріст обсягу викидів/скидів/відходів у звітному періоді на рівні 0–10% відносно попереднього періоду оподатковується за ставкою $1,1r$ (r – звичайна ставка); 10–20% – $1,2r$; 20–50% – $1,5r$; 50% і вище – $2r$;

- обсяг викидів/скидів/відходів у звітному періоді на рівні 80–90% обсягу викидів/скидів/відходів попереднього періоду, оподатковується за ставкою – 0,9r; 70–80% – 0,8r; 60–70% – 0,6r; нижче 60% – 0,5r.

Відмітимо, що, попри значну стимулюючу роль зазначених інструментів у підвищенні активності реалізації природоохоронних проектів, їх позитивний вплив відображається також на рівні регіону, враховуючи той факт, що бюджетних ресурсів місцевої влади недостатньо для збереження наявного природного потенціалу, а зростання обсягів залучення приватного капіталу внаслідок застосування податкових стимулів створює підґрунтя для забезпечення сталого розвитку регіону.

Зважаючи на те, що, з нашої точки зору, під фінансовим потенціалом регіону слід розуміти сукупність фактично акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів і можливостей відповідної території щодо їх ефективного використання, а також взаємодію цих компонентів з метою забезпечення сталого розвитку регіону, позитивний вплив експансії природоохоронної діяльності на рівень фінансової самодостатності відповідної території може проявлятися в таких аспектах: зростання обсягу екологічних ініціатив на мікрорівні унаслідок застосування податкових інструментів дозволить органам місцевого самоврядування економити частину фінансових ресурсів, що мала б бути спрямована на реалізацію природоохоронних проектів і спрямовувати їх у більш продуктивні та рентабельні сфери; запровадження «зелених» технологій на промислових підприємствах дозволить у довгостроковій перспективі зменшити собівартість продукції, поліпшити лояльність покупців, що відобразиться у зростанні попиту на продукцію і, як наслідок, призведе до збільшення прибутку підприємств; застосування екологічних технологій підприємствами регіону сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності та виходу на нові ринки; екологізація економіки України та її регіонів може виступити тригером притоку іноземних інвестицій та розвитку «зеленого» туризму; скорочення викидів парникових газів на мезо- та макрорівнях дозволить розширити можливості торгівлі квотами та застосування інших гнучких механізмів у рамках Кіотського протоколу, що призведе до залучення додаткових фінансових ресурсів; поліпшення стану екології в регіоні може мати позитивний вплив і на рівень добробуту населення тощо.

Висновки. Застосування індикативних інструментів стимулювання природоохоронної діяльності, головними серед яких є податкові (екологічні податки, податкові пільги, податкові канікули), дозволить вирішити низку важливих проблем та забезпечити отримання позитивного результату не лише для навколишнього середовища, а й для фінансового потенціалу регіону та країни в цілому.

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI станом на 28.05.2015 // zakon.rada.gov.ua.

2. Балацкий О.Ф. Антология экономики чистой среды: Монография. – Сумы: Университетская книга, 2007. – 273 с.

3. Боронос В.Г., Карпенко І.В., Леус Д.В. Фінансові інструменти регулювання процесу реалізації екологічної політики розвитку регіону // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №4. – С. 64–75.

4. Виконання Державного бюджету // Державна казначейська служба України // www.treasury.gov.ua.
5. *Войтович С.А.* Механізми управління природоохоронною діяльністю // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування.– 2011.– Вип. 4. – С. 47–53.
6. *Галушкіна Т.П., Качаровська Л.М.* Екологічна політика як складова державної регіональної політики // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.– 2003.– №2. – С. 216–220.
7. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций // Организация Объединенных Наций // www.un.org.
8. Екологічна статистика // Державна служба статистики України // ukrstat.org.
9. *Лукьянихин В.А., Петрушенко Н.Н.* Экологический менеджмент: принципы и методы: Монография / Под научн. ред. В.А. Лукьянихина. – Сумы: Университетская книга, 2004. – 408 с.
10. *Мельник Л.Г., Дегтярьова І.Б.* Урахування екстернальних ефектів підприємств при еколого-економічному обґрунтуванні регіонального розвитку // Регіональна економіка.– 2010.– №3. – С. 29–37.
11. *Пахомова Н., Эндрес А., Рихтер К.* Экологический менеджмент. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
12. Повестка дня на XXI век // Организация Объединенных Наций // www.un.org.
13. Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна 2014 // ПРООН в Україні // www.ua.undp.org.
14. *Чепурных Н.В., Новоселов А.Л., Огнев И.Ю.* Управление окружающей средой в странах ОЭСР. – М., 2007. – 533 с.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2015.